

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЛОКУСІВ У МІФОПОЕТИЦІ ДЖ.К.РОУЛІН

Стаття присвячена вивченню поетики часу та простору у літературознавчих дослідженнях. Аналізується роль та функціонування хронотопу у творі Дж.Роулінг «Гаррі Поттер та в'язень Азкабану».

Ключові слова: *поетика часу та простору, хронотоп, локація.*

Час, простір – історичні категорії, які знаходяться у тісному взаємозв'язку з розвитком інших категорій художнього мислення, з розвитком різних наук. Осмислення їх сягає давнини, однак системне вивчення літератури в аспекті художнього часу, простору є молодим відгалуженням літературознавства, адже його розвиток датується другою половиною ХХ ст. **Актуальність дослідження** зумовлюється необхідністю пошуку адекватних шляхів інтерпретації такого самобутнього феномену, яким є поетика часу та простору. До питання про простір звертались М. Гайдегер та П. Флоренський. Питання про художній простір розробляв в своїх наукових трактатах російський вчений М. Бахтін. Також до теми художнього простору звертались Ю. Лотман, Д. Ліхачов, Н.Анісімова, О. Галич, Т. Кононенко, В. Топоров, Л. Чернець та інші.

У процесі нашого дослідження ми виявили, що існує ряд наукових робіт, присвячених питанню про час і простір у художніх творах. Таких літературознавчих розвідок достатньо багато для того, щоб робити їхній опис та узагальнення. Але питання щодо художнього простору у фентезі є малодослідженим. На сьогодні немає конкретної та загальноприйнятої класифікації часово-просторових моделей у фентезійній літературі. Проблема дослідження часу і простору в фентезійних творах залишається мало розробленою, що окреслило мету дослідження – розкрити роль часу і простору в творах Дж. К. Роулінг про Гаррі Поттера. Предметом вивчення розвідки є значення хронотопу та його функціонування у контексті дослідження стилістичних особливостей роману Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер і В'язень Азкабану». Дослідники звертаються до міфологічних аспектів творчості Роулінг (С.Кальдекотт, Дж. Чанс), розглядають джерела натхнення автора (Т. Шиппі, Г. Клер, Г. Кларк), аналізують мовні експерименти Дж. К. Роулінг (В. Еванс К. Хостеттер, П.Уїнн, А.Сміт) [2, 147].

Часто з'являються збірки есе, присвячених творчості Дж. К. Роулінг. Авторська поетика Дж. К. Роулінг великою мірою відрізняється своєю динамічністю, творчому використанню синтагматичних і смислових потенцій фентезі, що може бути справжнім ключем до інтерпретації текстів письменниці з точки зору імплементації хронотопу. Західні дослідники, які займалися проблемою часу і простору у творчості Дж. К. Роулінг (У.Х. Оден, Е. Петті, У. Беттрідж, Л. Якобсон) працювали над матеріалом перших двох романів автора «Гаррі Поттер і Філософський камінь» і «Гаррі Поттер і Таємна кімната». Відповідно до досліджень літературознавців, хронотоп – це культурно оброблена стійка позиція, крізь яку людина освоює простір і час, що дає несподіваний поворот темі художнього простору і розкриває широке поле для подальших досліджень. Хронотоп можна охарактеризувати як художній образ місця і час [1,81]. Значний взаємозв'язок просторово-часових відносин, художньо освоєних у літературі, ми будемо називати хронотопом (що означає в дослівному перекладі – «часопростір»). Хронотоп літературного твору має жанрову своєрідність, зокрема, хронотоп фентезійних текстів відрізняється від репрезентації часо-простору повсякденного життя і хронотопом інших жанрів. У фентезійних текстах категорії часу та простору мають суттєво інший характер, ніж у реалістичній прозі, оскільки канони жанру надають письменнику можливість експериментувати в просторово-часовому континуумі. Зокрема, фентезійний хронотоп допускає викривлення, розтягнення і стиснення простору, прискорення і уповільнення часу, миттєві переміщення персонажа в просторі та часі, зникнення, поява і миттєве переміщення інших матеріальних об'єктів, а також об'єкти з неможливими в реальності властивостями. Фантастичний характер сюжету Дж. Роулінг обумовлює такі його просторово-часові характеристики, які ні за яких умов не могли б існувати в реальності – однак при цьому представлені вони так, ніби описуваний світ реально існує. Неможливість співвіднесення описуваних подій з емпіричною реальністю і їх суворої просторово-часової локалізації змушує автора приписувати їм фізично недосяжні («тридцять царство», «стародавні часи»), або свідомо вигадані просторово-часові координати, при цьому розрив між актуальною нереалізованістю описуваного та його поданням як існуюче («пресупозиція існування», «пресупозиція достовірності») долається за рахунок готовності читача хоча б на час сприйняття тексту прийняти викладені події як можливі – хоча б у якійсь «умовній», «казковій» дійсності (англ. термін – «suspension of disbelief»). Визначальною рисою хронотопу у фентезі можна вважати «образ неможливого минулого». Художній образ часу в більшості творів – це облагороджене, пропущене крізь призму романтичного сприйняття

минуле Землі з реаліями, які прийшли з середньовічного світу уявного: чаклунством, чудовиськами, легендарними народами (ельфи, гноми, тролі) і надприродними сутностями: богами і демонами. Залежно від авторської інтенції взаємодія фантастичного художнього світу з реальністю організується по-різному: 1) якщо автор цілком орієнтується на міфологічну модель, то фантастичний світ займає весь сюжетний простір, а контраст з реальним світом лише мається на увазі, 2) в рамках сюжету можуть співіснувати фактуальна реальність і світ фантазії, що переходять один в одного лише в особливих сюжетно значущих локусах, або «порталах», 3) фантастична частина сюжету локалізується у внутрішньому світі персонажа і реалізується у вигляді сну або мрії, вирішується в результаті пробудження або повернення до дійсності, 4) чарівний світ існує паралельно реальній дійсності або у вигляді дискретних вкраплень в неї і відкривається тільки «посвяченим». Уявлення про простір лежать в основі культури, тому ідея художнього простору є фундаментальною для мистецтва будь-якої культури. Художній простір можна охарактеризувати як властивий твору мистецтва глибинний зв'язок його змістовних частин, що надає твору особливу внутрішню єдність і наділяє його в кінцевому рахунку характером естетичного явища. Поліфонічний прийом, відображаючи багатовимірність світу, як би відтворює цю багатовимірність у внутрішньому світі читача і створює той ефект, що може бути інтерпретованим як «розширення свідомості». Суб'єктивній грі з часом і порушенням елементарних тимчасових співвідношень і перспектив в хронотопі чудесного світу відповідає така ж суб'єктивна гра з простором, порушення елементарних просторових відносин і перспектив. У серії книг Роулінг неважко помітити одну й ту ж саму хронотопічну формулу або схему. Дія кожної з них укладається в один навчальний рік і починається, як правило, в світі маглів (Muggle World), де до чарівників ставляться з недовірою і злобою. Потім на якийсь час Гаррі потрапляє в одну з локацій чарівного світу (Wizards World) – зазвичай це Diagon Alley, де знаходяться лавки, що торгують чарівними товарами, або будинок сімейства Візлі, звідси починається його шлях в школу чарівників – тим самим реалізується хронотоп дороги, що грає важливу сюжетну роль. Традиційно дорога використовується в літературі як «місце зустрічі», де в одній тимчасовій точці можуть випадково зійтися дійові особи, зазвичай розділені соціально і просторово. У Дж. К. Роулінг це до того ж і точка занурення в чарівний світ, де роль вхідного порталу грає неіснуюча платформа 9 ^{3/4}, на цілком реальному лондонському вокзалі King's Cross Station, а сама подорож здійснюється за допомогою чарівного транспортного засобу (Hogwarts Express, літаючого автомобілю). Саме по дорозі в Гогвартс Гаррі в першій книзі знайомиться зі своїми майбутніми друзями – Роном та Герміоною, а в подальшому – з іншими персонажами (напр. Малфоем і Луною), яким судилося зіграти вирішальну роль у його долі. Проте основним місцем дії творів Роулінг є Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry – школа-пансіон для юних чарівників, що поєднує риси традиційної англійської public school і таємничого чарівного замку, що дозволяє Дж. К. Роулінг об'єднати хронотоп жанру «шкільної повісті» з хронотопом «готичного» роману. В обох цих жанрах – хоча й у різному ступені – місце дії вступає в особливі відносини з часом, концентруючи в зримій формі його сліди. Особливу специфіку в цьому відношенні має замок, де історичне минуле матеріалізовано в старовинній обстановці, колекціях зброї і портретів, своєрідних відносинах мешканців, сімейних легендах і переказах і т.д. Всі ці особливості повною мірою використані в книгах про Гаррі Поттера, причому з додаванням особливого «чарівного» колориту: сходи довільно змінюють напрямом, портрети оживають, по коридорах бродять численні примари.

Різні приміщення замку Гогвартс мають свої сюжетні функції. The Great Hall – місце щоденного збору всіх вчителів та учнів, саме сюди сови приносять кореспонденцію, сюди потрапляють і розподіляються по коледжам першокурсники, тут директор робить оголошення і представляє учням вчителів, тут проходять свята, урочистості та іспити. Крім цього, у кожного коледжу є своя кімната або кімната відпочинку (Common Room), що має особливе сюжетно-композиційне значення: сюди не можуть проникнути «вороги», тому саме тут призначаються зустрічі, зав'язуються інтриги, відбуваються важливі діалоги. Особливу сюжетну роль в романах Дж. К. Роулінг грає Заборонений Ліс (The Forbidden Forest): події, що відбуваються в лісі – або іншому локусі, функціонально його заміщає, напр. підземелля – в жанрі фентезі генетично пов'язані з архаїчним обрядом ініціації і покликані забезпечити перехід персонажа в іншу реальність. Ліс у творах про Гаррі Поттера зберіг традиційні казкові функції, а саме: функцію перепони, входу в інший світ, місце проживання фантастичних істот, місце випробування героїв, їх зіткнень з темними і ворожими силами. У центрі казкового хронотопу лежить трансформована ланцюгова семантика міфу: втілення хаосу в космос, упорядкування світу У фольклорних казках відзначається «шлях до чужої і страшної периферії», в якому зображується зростання ентропії і жаху в міру розгортання шляху. Кульмінаційний момент шляху збігається з максимумом ентропії і припадає на стик двох частин, що вказують на кордон-перехід між двома по-різному влаштованими «підпросторами». Просторові елементи, що представляють собою сітку переміщень героя і є в якомусь сенсі основостворюючого в композиції казки, особливо істотні в наступних пунктах:

1. Вихідна ситуація: «будинок героя», де починаються дії, звідки походить його відсутність і куди він повертається. 2. Подорож / переміщення героя. 3. Місце де герой діє: а) місце, куди він потрапляє навмисно, б) місце, куди він потрапляє випадково. 4. Перехід героєм кордону або прикордонної області, що відокремлює його будинок від місця, куди він направляється або випадково потрапляє.

Важливим засобом розрізнення свого і чужого світу є вказівка кордону або прикордонної області між ними. Це – один з основостворюючих елементів у семантичній структурі казки: герой не може опинитися в чужому / іншому світі, не пройшовши деякого шляху і / або не перейшовши певну межу. Художній простір дискретний, звичайний і анізотропний, тобто не володіє трьома евклідовими характеристиками реального простору: нескінченністю, безперервністю і однаковістю. Простір представлено двома світами: світом повсякденного реального і чарівним світом, але в літературній казці ці світи зближуються. Художній простір чарівного світу включає в себе географічні реалії світу повсякденної реальності. Наприклад, у казці Дж. К. Роулінг «Harry Potter and the Philosopher's Stone» крихітний паб, «Leaky Cauldron», де зустрічаються чарівники, розташований на одній з вулиць Лондона, але звичайні люди його не бачать:

1. The people hurrying by didn't glance at it. Their eyes slid from the big book shop on one side to the record shop on the other as if they couldn't see the Leaky Cauldron at all [3, 66].

Незвичайність ситуації підкреслюється підбором дієслів (eyes slid, didn't glance), порівняннями (Their eyes slid from the big book shop on one side to the record shop on the other as if they couldn't see the Leaky Cauldron at all [5, 90]).

До чарівного провулку – «Diagon Alley, можна потрапити з маленького Лондонського дворику:

2. He tapped the wall three times with the point of his umbrella. The brick he had touched quivered – it wriggled – in the middle, a small hall appeared – it grew wider and wider – a second later they were facing an archway ... on to a cobbled street which twisted and turned out of sight [4, 96].

Дивовижність і чарівність того, що відбувається підкреслюється відповідним підбором дієслів, що описують перетворення цегли (The brick quivered – it wriggled), швидкість переміщення підкреслюється апозеопезисом.

До школи чарівництва Ґогвартс – «Hogwards School of Witchcraft and Wizardry» відправляється поїзд з Лондонського вокзалу King's Cross, правда, поїзд відправляється з незвичайної платформи – дев'ять і три чверті. На цю платформу звичайні люди не можуть потрапити, але для чарівників це просто.

До простору чарівного світу легко і просто потрапити зі світу повсякденної реальності, проникнення героїв у чарівний світ відбувається миттєво. У другій книзі Дж. К. Роулінг «Harry Potter and the Chamber of Secrets» ці миттєві переміщення до чарівного світу відбуваються за допомогою «Floo powder» За допомогою цього летючого порошку переміщення відбувається миттєво, що визначається підбором відповідної лексики – іменників, дієслів, прикметників, які виразно описують момент миттєвого переміщення (fire turned emerald green; rose higher than Fred; stepped right into it; vanished), а також епітетів (glittering (powder); emerald green (fire)).

Швидка зміна відчуттів під час миттєвого переміщення підкреслюється підбором дієслівних форм і іменників, пов'язаних з обертанням (spinning, whirl, churning). Для зображення миттєвого переміщення в просторі, є наступні стилістичні засоби: апозеопезис, епітети (the deafening (roaring); green (flames); blurred (stream); snatched (glimpses); порівняння (It felt as though he was being sucked down a giant plug hole; now it felt as though cold hands were slapping his face), метафори (a blurred stream of fireplaces and snatched glimpses of the room beyond).

Вже відзначалось, що художній простір чарівного світу сучасної англомовної літературної казки включає в себе географічні реалії світу повсякденної реальності, але до цього необхідно додати і те, що компоненти чарівного світу сучасної літературної казки присутні у повсякденному житті.

Здивування людей виражається відповідним вибором дієслів, що передають людське здивування (pointed and gazed, had never seen) і складним епітетом (open-mouthed). Це і люди в мантиях, що з'являються на тих же самих вулицях Лондона:

Незвичайність ситуації передається підбором лексики: прислівником (strangely) і незвичайною одягом, іменником (cloaks).

У циклі романів, які продовжують традицію літературної казки, ускладнюється і категорія часо-простору, хронотоп стає більш деталізованим. Чарівний світ в книгах Роулінг не відокремлений від реального світу непроникним кордоном; ці світи постійно взаємодіють, і навіть можна сказати, що чарівний світ міститься всередині реального. Світ, описаний Дж. К. Роулінг в серії романів про Гаррі Поттера, відрізняється докладним і продуманим описом, великою кількістю деталей, псевдоісторичних дат, чітко розробленої внутрішньої міфологією. У художньому тексті «Гаррі Поттера» спостерігається змішання двох стилів оповіді: фантастичного (допускається

порушення законів природи) і реалістичного, з переважанням то одного, то іншого. На реалістичному тлі можливі фантастичні вкраплення і, навпаки, у фантастичних речах спостерігаються реалістичні прошарки (навіть головний персонаж Гаррі є одночасно героєм чарівної казки і сучасником читача). Антропонімічний простір роману дозволяє одночасно відобразити і реальний, існуючий світ, і фантастичний, вигаданий, чарівний [1, 83].

Один з основних параметрів світу – простір, який у Дж. К. Роулінг організований за певними законами. Автор разом з читачем з самого початку бачить реальний світ чужими очима, немов з боку, – прийом, поширений в літературній казці. Для творів Джоан Кетлінг Роулінг властивий елемент гри – порядку, напруги, руху, пов'язаний з моментами пристрасті, удачі, ризику у своєму оповіданні. Так, чарівний світ в її книгах стоїть на тому, що люди і чарівники розглядають свою і «чужу» реальність як гру, в яку негайно залучається читач. Магічний світ і світ маглів таємно співіснують один з одним. З першого тому «Гаррі Поттер і філософський камінь» Роулінг вибудовує мотив протистояння чарівного і буденного світу, характерний для багатьох літературних чарівних казок («Пітер Пен» Д. Баррі, «Казки старої Англії» Р. Кіплінга, «Коваль з великого Вуттона» Дж. Р. Толкіна, серія книг про Нарнію К. С. Льюїса і т. д.) Світ людей, в якому повинен рости Гаррі Поттер, здається чарівникам ворожим і невідповідним. Проте автор «Гаррі Поттера» не ідеалізує світ чарівників: там, як і в світі реальному, існують добро і зло, життя і смерть, щастя і біди. Магічний простір у Дж. К. Роулінг постає як низка замкнутих розрізнених локусів, які знаходяться в повсякденному світі, але найчастіше невидимі для нього.

Отже, чарівний простір складається з окремих локусів, перерахуємо деякі з них:

1. Косий провулок (Diagon Alley), який знаходиться в Лондоні. Потрапити туди можна лише чарівним способом, пройшовши через бар «Дірявий казан», і тільки в тому випадку, якщо знаєш потайний хід:

2. Платформа 9 $\frac{3}{4}$ (Nine and Three Quarters, Platform), з якої йде поїзд в Гогвартс. Потрапити на неї можна зі звичайного вокзалу в Лондоні ... пройшовши крізь стіну.

3. Гогвартс (Hogwarts School of Witchcraft and Wizardry), та інші закриті чарівні школи. Тільки завдяки проведенню міжнародного матчу з квідичу (чарівна гра) і Турніру Трьох Чарівників представники різних національних шкіл чародійства дізнаються про існування один одного. Таким чином, ми ще раз переконуємося в замкнутості і розрізненості чарівного простору, локуси якого, втім, при необхідності легко зв'язуються воєдино.

4. «Нора» (The Burrow), будинок родини чарівників Візлі. Цей локус цікавий тим, що на його прикладі ми бачимо, як чарівний світ відображає світ буденний.

5. Будинок хрещеного Гаррі Сиріуса Блека (Number Twelve, Grimmauld Place). Даний локус так само знаходиться в звичайному світі, але виявляється невидимий для маглів.

6. Міністерство магії (Ministry of Magic), вхід туди доступний через буденний предмет – телефонну будку.

Роулінг не обмежується традиційним для казкової літератури способом пересування – на мітлі, але винаходить безліч інших:

1. Переміщення за допомогою зачарованих предметів з буденного світу: машина, яка вмie літати і ставати невидимою, мотоцикл, який вмie літати; переміщення в міністерство магії за допомогою чарівної телефонної будки; чарівний автобус для заблукалих чарівників.

2. Переміщення в просторі за допомогою чарівних істот, традиційне для чарівних казок. Паралелі ми можемо знайти у Толкіна (переміщення за допомогою говорять орлів – «Хоббіт», Назгулов, привидів Кільця – «Володар Перснів»); у К. Льюїса – за допомогою чарівних істот (крилатого коня, величезного лева Аслана). Герої Дж. К. Роулінг літають на гіпогрифа, фестралах (конях, видимих лише тим, хто бачив смерть).

3. Переміщення камінями за допомогою чарівного пороху.

4. Переміщення в просторі за допомогою чарівних предметів – порталів, в якості яких також можуть виступати звичайні предмети (старий черевик, дзеркало та ін.)

5. Чарівне переміщення в просторі на необмежену відстань за лічені секунди – трансгресія. Для цього чарівникам треба чітко уявити місце прибуття («націленість»), сконцентруватися на бажанні туди потрапити («наполегливість») і без суєти, спокійно крутнутися на місці («неспішність»), подумки намацуючи шлях у ніщо і переносячи в заплановану точку.

Характеризуючи чарівні локуси та способи переміщення між ними, ми можемо зробити наступні висновки: чарівні локуси є замкнутими, непроникними для обивателів просторами. Всі локуси-простори пов'язані зі світом «маглів» – або герої потрапляють в них за допомогою таких прозаїчних предметів, як чобіт, телефонна будка і т. д., або простір між локусами долається за допомогою зачарованих предметів з буденного світу (машина, мотоцикл), або локуси обрамлені пейзажем звичайного міста, але невидимі для очей простих смертних. Вихід з цих локусів пов'язаний з небезпекою, яка руйнує затишний світ чарівників, що наочно демонструється в книзі «Гаррі Поттер і Кубок Вогню», яка передусє описом зіткнення Волан-де-Морта з повсякденною

реальністю (вбивство старого Франка Брайса) і закінчується випаданням Гаррі Поттера і Седріка Дігори з чарівної реальності в звичайний світ – зачаровани кубок переносить їх на кладовище, де Седрік гине, а Гаррі стає свідком воскресіння Волан-де-Морта. Наступна книга – «Гаррі Поттер і Орден Феніксу», починається з того, що вже чарівна реальність проникає в повсякденний світ – дементори нападають на двоюрідного брата Гаррі.

Від книги до книги чарівна реальність розмикає свої кордони, поповнюючись новими локусами, якщо в першій книзі про Гаррі Поттера основна дія розгортається в Гогвортсі, то в другій настільки безпечний замок виявляє в собі новий локус – потаємну кімнату з жахливим василіском, головний герой вперше опиняється в будинку чарівників, з'являється селище Гогемід, в яке можуть приходити чарівники. Показово, що чарівники з інших країн (локусів) приносять їх частинки з собою – під час матчу з квідичу це намети, в яких ночують чарівники, під час Турніру Трьох чарівників – карета і корабель, в яких прибувають учні інших шкіл, залишаючись таким чином прив'язаними до своїх локусів і приносячи із собою свій чарівний простір. У якості **висновків** можна зазначити, що в сучасній англійській літературній казці аксіологія двох світів – світу повсякденної реальності і чарівного світу часто змінюється на протилежну в порівнянні з фольклорною казкою: світ повсякденної реальності часто оцінюється негативно, в той час як чарівний світ оцінюється безумовно позитивно. Таким чином, можна сказати про анізотропію фольклорної чарівної казки. У сучасній англійській літературній казці ці два світи знаходяться поруч, по сусідству, і для того, щоб потрапити з одного світу в інший ніяких великих відстаней долати не потрібно, не кажучи вже про немислимих перешкоди. Це дозволяє говорити про яскраво виражену анізотропію сучасної англійської літературної казки.

Список використаних джерел

1. Дондюк А.М. Антропологія часу як методологічна проблема / А.М.Дондюк // Колізії антропологічного розмислу: [зб.наук.праць] / відп.ред. В.Г.Табачковський]. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – С. 79-97.
2. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M.Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830p.
3. Rowling J.K. Harry Potter and the Order of the Phoenix / J.K.Rowling. – London : Bloomsbury, 2004. – 766p.
4. Rowling J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone / J.K.Rowling. – London : Bloomsbury, 2007. – 223p.
5. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban / J.K.Rowling. – London : Bloomsbury, 1999. – 317p.

Summary. The article deals with the poetics of time and space in the literature-studying research. It analyzes the role and functioning of the chronotope in the context of Joan K. Rowling's novel "Harry Potter and the Prisoner of Azkaban".

Key words: poetics of time and space, chronotope, location.

УДК 82.0+81

Д.Ю. Хохель

КОМПАРАТИВНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПІТЕТА

У статті простежується розвиток компаративного підходу до дослідження епітета і визначається сучасний стан розробки проблеми.

Ключові слова: епітет, порівняння, компаративний аспект.

Компаративний аспект дослідження епітета має тривалу історію, яка відображає процес становлення і розвитку епітетології. Мета статті – простежити особливості вивчення епітета в компаративному аспекті й розглянути сучасний стан дослідженості проблеми. До визначення терміну «епітет» існує два підходи – вузький і широкий. За вузького підходу, якого дотримувались, наприклад, К. Горбачевич і Е. Хабло, епітет визначається як «яскраве образне означення, яке виникає зазвичай на основі переносного значення слова» [9, 4]. Проте дослідники, які залучали до вивчення епітета компаративний аспект аналізу, здебільшого дотримувались широкого підходу. Це пов'язано з тим, що комплексне дослідження епітетів у текстах, написаних різними